

Az előző kötetekből lásd például: PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: A versorganizáció anticipatorikus megközelítése, *Szemiotikai szövegtan* 3. 78-105; BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS: Kreatív-produktív megközelítés és intertextualitás, *Szemiotikai szövegtan* 6. 107-133; PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben (Ismertetés), *Szemiotikai szövegtan* 6. 107-133; ALMÁSI ÉVA: Adalékok képversek kreatív-produktív megközelítéséhez, *Szemiotikai szövegtan* 7. 131-143; BENKES ZSUZSA: Példa egy illusztrált szöveg kreatív-produktív megközelítésére, *Szemiotikai szövegtan* 7. 143-157; TÓTH SZERGEJ – VASS LÁSZLÓ: Idegen nyelvű szövegek kreatív-produktív megközelítése. 1. Gyakorlatok orosz nyelvű szövegekkel magyar nyelvi és szociokulturális háttérrel, *Szemiotikai szövegtan* 8. 127-145; BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS: Válaszok, megjegyzések a kreatív-produktív gyakorlatokkal kapcsolatos kérdésekre, megállapításokra, *Szemiotikai szövegtan* 8. 227-233; PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ: Szövegtan és verselemzés (Ismertetés), *Szemiotikai szövegtan* 8. 305-310.

A SZÖVEGELEMZÉSKOR FELHASZNÁLT 'HÁTTÉRISMERETEK' FELTÁRÁSÁNAK KREATÍV MÓDJA Tájékoztató

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS

0. Bevezető megjegyzések

Ebben a *Tájékoztatóban* arra szeretnénk kísérletet tenni, hogy összefoglaljuk annak a – hazai szakirodalomban és gyakorlatban közel tíz évre visszatekintő – elméleti és gyakorlati munkának az eredményeit, amelyet a *szemiotikai textológia* mint szövegelmélet és szöveg szemlélet keretében kidolgozott *kreatív szöveg megközelítéssel* kapcsolatban mind különféle iskolák tanulóival, mind tanári továbbképzéseken, mind a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke által több éven át meghirdetett Nyári Akadémia szövegtani szemináriumának munkacsoportjai keretében végeztünk.

A *Tájékoztatóban* (1) röviden foglalkozunk a szövegelemzés eredményei interszubjektív bemutatásának problémájával, (2) konkrét példákra hivatkozva bemutatjuk a kreatív szövegelemzés lehetséges módjait és gyakorlattípusait, (3) bibliográfiai tájékoztatókat állítunk össze az adott témával kapcsolatban a hazai szakirodalomban eddig megjelent valamennyi publikációról, végül (4) kitérünk a kreatív szöveg megközelítés néhány (járulékos) metodológiai kérdésére.

1. A szövegelemzés eredményei interszubjektív bemutatásának problémája

Ma már közhely annak emlegetése, hogy a szöveg nem 'hordoz' egy minden elemzője számára egyazon módon 'feltároló' jelentést, sőt, hogy formai felépítésének jellemzői is attól függenek, hogy milyen ismeretek birtokában értelmezzük azokat. Más szóval:

egy adott szöveghez (pontosabban egy adott szöveg vizuálisan vagy akusztikusan adott szemiotikai fizikai hordozójához) az elemzők – ‘háttérismereteik’ és a szöveg fizikai hordozója – interakciójának eredményeként rendelkeznek mind jelentést, mind formai felépítést.

A fenti tényből az alábbi két dolog következik.

- Ha egy elemző elemzése eredményeit interszubjektív, azaz mindenki számára egyértelműnek tartható módon kívánja bemutatni, egyértelmű módon be kell (be kellene!) hogy mutassa azokat az ismereteket/feltevéseket/elvárásokat is, amelyek birtokában elemzését elkezdte. Ezek azonban szinte sohasem állnak rendelkezésére sem a maguk általánosságában és teljességében, sem csupán az éppen adott szövegre vonatkoztatva.
- Ha az elemzés iskolai oktatási óra vagy főiskolai/egyetemi szeminárium keretében megy végbe, az előző probléma azáltal lesz még komplexebb, hogy egy-egy elemző csoportnak kell (kellene!) azokat a közösnek mondható ismereteit/feltevéseit/elvárásait bemutatni, amelyek birtokában a közös elemzést elkezdtek.

Többek között ennek a problémának – ha nem is a teljes megoldása, de legalább nagymértékű csökkentése – érdekében dolgoztuk ki a szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítés módozatait. Azért „többek között”, mert ezekkel egyrészt szövegszemléletet is közvetítünk, másrészt érdeklődést ébresztünk (kedvet teremtünk!) a szövegelemzéshez, szövegértelmezéshez.

2. A szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítés

A szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítésnek két típusát különböztethetjük meg: az úgynevezett *kreatív-produktív* és a *kaleidoszkóp* elven alapuló megközelítést.

A kreatív szöveg megközelítés mindkét típusa azt a célt szolgálja, hogy a gyakorlat végzőiben a vizsgált szövegalkotó tényezőre vonatkozóan ‘mozgásba hozza’ az azzal a tényezővel kapcsolatosan (legtöbbször számukra is csak látens módon) meglévő szöveg-tani ismereteiket, elvárásaikat. A kreatív megközelítés figyelmen kívül nem hagyható ‘hozádék’ továbbá, hogy oly mértékű érdeklődést kelt, és aktivitást vált ki egy-egy adott szöveg elemzése iránt, amely – tapasztalataink szerint – más módoktól alig várható.

A szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítés módjait és gyakorlattípusait – egymással összevethető módon – az 1. táblázatban foglaltuk össze.

- Az 1. táblázat első oszlopában az alapvetőnek tartható szövegalkotó tényezőket tüntettük fel (szövegszerűen magyarul, illetve a nemzetközi szakirodalomban használt latin kifejezésekkel);
- a további oszlopok – a kreatív szöveg megközelítés mindkét módjára, gyakorlattípusára vonatkoztatva – az egyes összetevőkhöz rendelt rövid jellemzéseket, valamint

- az adott összetevővel kapcsolatos – a *Bibliográfiában* részletesen felsorolt publikációk egyikéből vett – jellemző példák lelőhelyét tartalmazzák.

Itt jegyezzük meg, hogy ebben a rendszerezésben nem tértünk ki a *szintetikus-kreatív* (szövegalkotást előkészítő) *szövegmegközelítés* típusaira. Bár ilyen jellegű gyakorlatok a *Bibliográfiában* feltüntetett írásokban találhatók, a szövegalkotást előkészítő kreatív megközelítés lehetséges típusainak feltárása és rendszerezése, valamint hogy a kreatív megközelítések mi módon alkalmazhatóak multimediális (nem csak verbális összetevőkkel rendelkező) szövegek analitikus, illetőleg szintetikus megközelítéséhez, még további vizsgálatokat igényelnek.

3. Bibliográfiák a kreatív szövegmegközelítéshez

Annak érdekében, hogy a kreatív szövegmegközelítés témakörében eddig megjelent publikációkban való tájékozódást megkönnyítsük, ebben a részben kétféle – a megjelenés sorrendjét követő – bibliográfiát közlünk.

3.1. Az első bibliográfiában (lásd 2. táblázat) az alapvető szövegalkotó tényezők-höz rendeltlen oldalszámuk feltüntetésével hivatkozunk a – témával kapcsolatban eddig megjelent – bemutatott kreatív gyakorlatra.

3.2. A második bibliográfia valamennyi olyan könyvnek és tanulmánynak a bibliográfiai adatait tartalmazza, amelyek részben vagy egészben e szövegmegközelítés elméleti alapjának és alkalmazásának kérdéseivel foglalkoznak, illetőleg ilyen gyakorlatokat mutatnak be. Ebben a bibliográfiában közöljük a könyvek tartalomjegyzékét (hivatkozva minden esetben az adott kötetben kreatív megközelítéssel elemzett szövegekre), az egyes tanulmányok bibliográfiai adataihoz pedig rövid annotációt csatolunk.

3.2.1. Könyvek

PETŐFI S. JÁNOS:

1990. *Szöveg, szövegtan, műelemzés (Textológiai tanulmányok)*. Szerk.: BENKES ZSUZSA. Budapest, Országos Pedagógiai Intézet.

[Tartalom: Előszó 1-2.; A nyelv mint írott kommunikációs médium: szöveg 3-75.; Költői művek explikatív interpretációjának néhány alapkérdése 76-113.; Vers, kommunikációs-situáció, interpretáció. Nagy László „Seb a cédruson” című versének elemzése 114-158.; Kombinatorikus költői nyelvi játékok <Weöres Sándor: „Kockajáték”, „Varáció” és a „Négy korál” című versből a II.> 159-199.; Beszélgetés PETŐFI S. JÁNossal (BENKES ZSUZSA – HORVÁTH TAMÁS) 200-214.; Utószó (BÓKAY ANTAL) 215-222.]

Szövegalkotó tényezők	Szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítés	
	Szövegelemzést előkészítő (szövegfelépítés- <i>alakító</i>) kreatív- <i>produktív</i> gyakorlatok	Szövegelemzést előkészítő (szövegfelépítés- <i>átalakító</i>) <i>kaleidoszkóp</i> gyakorlatok
	A szövegelemzést előkészítő (szövegfelépítés- <i>alakító</i>) <i>kreatív-<i>produktív</i></i> gyakorlatok alkalmazásakor az elemzőknek egy számukra ismeretlen eredeti szöveg előzőleg valaki más által átrendezett/átalakított vagy hiányossá tett változatán kell bizonyos előírás(ok)nak megfelelő műveleteket végrehajtaniuk.	A szövegelemzést előkészítő (szövegfelépítés- <i>átalakító</i>) <i>kaleidoszkóp</i> gyakorlatok) alkalmazásakor az elemzőknek egy számukra ismert szöveg eredeti formáját kell átrendezniük/átalakítaniuk bizonyos előírás(ok)nak megfelelően.
A szöveg fizikai hordozója (fizikai megjelenési formája)	A szöveg fizikai megjelenési formájával kapcsolatos gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy a gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg lexikai anyaga (szó-, illetőleg szövegmondatlánc) különféle vizuális megjelenési formákba való elrendezésének a lehetőségeivel, valamint a különféle lehetőségeknek a formai és jelentéstani szövegfelépítést meghatározó következményeivel.	
Ve (vehiculum)	Példák kreatív- <i>produktív</i> gyakorlatokra: Szövegtan és verselemzés 125-150 Szövegtan és prózaelemzés 207-256	Példák kaleidoszkópgyakorlatokra: SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. A szöveg- megformáltság elemző megközelítése 58-87
A szöveg fizikai hordozójához rendelhető formai felépítés (nyelvi formai felépítés)	A nyelvi formai felépítéssel kapcsolatos gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy a gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg lexikai anyaga különféle szövegmondat- <i>tagolási</i> , illetőleg az egyes szövegmondatok vagy verssorok összetevőinek különféle elrendezési lehetőségeivel, valamint a különféle lehetőségeknek a jelentéstani és formai szövegfelépítést meghatározó következményeivel.	
Fo (formatio)	Példák kreatív- <i>produktív</i> gyakorlatokra: Szövegtan és verselemzés 151-176 Szövegtan és prózaelemzés 257-292	Példák kaleidoszkópgyakorlatokra: SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. A szöveg- megformáltság elemző megközelítése 101-120

A szöveg fizikai hordozójához rendelhető nyelvi jelentéstani felépítés	A nyelvi jelentéstani felépítéssel kapcsolatos gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy a gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg szóalakjai egy része más szóalakokkal való <i>kicserélésének</i> – más szóval: a <i>lokális és a globális kohézió</i> megváltoztatásának – a lehetőségeivel, valamint a különféle lehetőségeknek a jelentéstani és formai szövegfelépítést meghatározó következményeivel.	
Se (sensus)	<i>Példák kreatív-produktív gyakorlatokra:</i> <i>Szövegtan és verselemzés 177-202</i> <i>Szövegtan és prózaelemzés 293-330</i>	<i>Példák kaleidoszkópgyakorlatokra:</i> SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. <i>A szöveg-megformáltság elemző megközelítése 149-159</i>
Maga az a képzelte vagy valóságos világdarab, amelynek mentális képe a nyelvi jelentéstani minősítéshez elmenkben társul	A világdarabbal kapcsolatos gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy e gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg <i>makrokompozíció-egységei sorrendje</i> felcserélésének – más szóval: a <i>lokális és a globális kohézió és koherencia</i> megváltoztatásának –, illetőleg bizonyos makrokompozíció-egységeik más makroegységekkel való helyettesítésének a lehetőségeivel, valamint a különféle lehetőségeknek nemcsak a nyelvi jelentéstani és formai szövegfelépítést meghatározó következményeivel, hanem azokkal a következményekkel is, amelyekkel ezek a változtatások az adott szövegben feltételezeten kifejezésre jutó világdarabra vonatkozóan járnak.	
Re (relatum)	<i>Példák kreatív-produktív gyakorlatokra:</i> <i>Szövegtan és verselemzés 203-228</i> <i>Szövegtan és prózaelemzés 331-365</i>	<i>Példák kaleidoszkópgyakorlatokra:</i> SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. <i>A szöveg-megformáltság elemző megközelítése 183-200</i>
A szöveg felépítésének más szöveg(ek)re utaló elemei	Az intertextualitással kapcsolatos gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy e gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak azzal a kérdéssel, hogy a szövegfelépítés mely elemei és milyen (egyértelmű vagy rejtett) módon utalhatnak más szövegekre, vagy idézhetnek fel más szövegeket, valamint az intertextualitás jelentéstani és formai szövegfelépítést meghatározó következményeivel.	
Intertextualitás	<i>Példák kreatív-produktív gyakorlatokra:</i> <i>SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN 6. 107-132</i>	<i>Példák kaleidoszkópgyakorlatokra:</i> SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. <i>A szöveg-megformáltság elemző megközelítése 216-217</i>
A kreatív szöveg megközelítés szövegalkotó tényezőkhöz rendelt gyakorlattípusai/gyakorlatai szinte egyetlen esetben sem tekinthetők az öt – szöveg meghatározó/szövegszervező – tényező kizárólag egyikére vonatkoztathatóknak. Bármely alkotóelemet érintünk is, vele együtt a többi is 'mozgásba jön'. Egy-egy gyakorlatnak valamely tényezőhöz való rendelése csupán azt jelenti, hogy az adott gyakorlat esetében a szóban forgó tényezőt tekintjük elsődlegesen érintettnek. Létrehozhatók azonban olyan komplex – kreatív-produktív és kaleidoszkóp – gyakorlatok is, amelyek több kreatív művelet egyidejű elvégzését kívánják meg (lásd például: <i>A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez. Alapfeladat-típusok 61-63.</i>		

1. táblázat

Könyvek	Az alapvető szövegalkotó tényezőkkel kapcsolatos kreatív- produktív és kaleidoszkópgyakorlatok					
	Ve	Fo	Se	Re	Inter- tész- tuali- tás	Komlex gy.
Petőfi S. J. (Szerk.: E. Benkes Zs.): <i>Szöveg, szövegtan, műelemzés</i> . OPI, 1991.						159-193
Petőfi S. J. - Benkes Zs.: <i>Elkallódni megkerülni</i> . OTTEV, Veszprém, 1993.	195-252	253-274	275-302	303-329		330-348
Petőfi S. J. - Bácsi J. - Benkes Zs. - Vass L.: <i>Szövegtan és verselemzés</i> . PSZM Kiadó, Budapest, 1993.	43-46, 125-150	46-48, 151-176	48-51, 177-202	51-60, 203-228		60-72, 229-266
Benkes Zs. - Petőfi S. J.: <i>Alapfeladat-típusok</i> . OKSZI, Budapest, 1993.	16-18, 44-47	18-20, 47-50	20-24, 50-56	24-33, 56-60		34-37, 60-63
Petőfi S. J. - Bácsi J. - Békési I. - Benkes Zs. - Vass L.: <i>Szövegtan és prózaelemzés</i> . Trezor Kiadó, Budapest, 1994.	207-256	257-292	293-330	331-364		
Benkes Zs. (szerk.): <i>„Nyelvünkben élünk”</i> Útmutató és feladatgyűjtemény a 13-14 éves korú tanulók magyar nyelvi kommunikációs versenyéhez. OKSZI, Budapest, 1995.	73		80	63-64, 75-76		
Benkes Zs. - Nagy L. J. - Petőfi S. J.: <i>SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP. 1. Antológia</i> . Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.	Az Antológia az egyes szövegalkotó tényezők szerinti csoportosításban rövid megjegyzésekkel ellátott vers- és rövidpróza szövegeket tartalmaz.					
Benkes Zsuzsa - Petőfi S. János: SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP. 2. <i>A szövegmegformáltság elemző megközelítése</i> . Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.	58-92	93-126	127-166	167-206	207-216	

2. táblázat

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1992. *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben.* Veszprém, Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat.
[Tartalom: Előszó 5-8.; I. A versek és megközelítéseik 9-42.; II. A vers mint többszörösen összetett jelviszony: 1. A vers 'jelölő-jelölt' szerkezetének első fokú szemiotikai összetevői 45-102.; 2. A vers 'jelölő-jelölt' szerkezete. A 'jelölő-jelölt' kapcsolat domináns költői nyelvi hordozói. Elemzések. <Weöres S.: „Kockajáték”, Nagy L.: „Árvácska sírverse”, Tamkó Sirató K.: „Szélkiáltó”, Fábíán I.: „én innét ki nem talállok”, Pilinszky J.: „Őszi vázlat”, Áprily L.: „Ködös évszak előtt”, Nemes Nagy Á.: „Nyári rajz”, Rákos S.: „Olyan szép, olyan gyönyörű szép”> 103-194.; III. A vers 'jelölő-jelölt' szerkezetének kreatív-produktív megközelítése. Példák. (Mint ahogy e fejezetben az előző fejezetben elemzett versekkel kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatok leírása található, ezekre a versekre csupán szerzőik nevének kezdőbetűivel utalunk.) 1. A vers 'jelölő-jelölt' szerkezetének fizikai hordozója [= vehikulum]: 1.1. Kísérletek hagyományos versvehikulumok létrehozására <W. S., N. L.; T. S. K.> 197-228.; 1.2. Kísérletek képvers-vehikulumok létrehozására <W. S., N. L.; F. I.> 229-252.; 2. A vers vehikulumához rendelhető formai felépítés [= formáció] <W. S., N. L.; P. J.> 253-274.; 3. A vers vehikulumához rendelhető szemantikai felépítés [= sensus] <W. S., N. L.; Á. L.> 275-302.; 4. A szöveg adott módon interpretált vehikulumához rendelhető világfragmentum [= relátum] 4.1. Kísérletek a relátumok kifejezésre juttatása dinamikája kreatív-produktív megközelítésére <W. S., N. L.; N. N. Á.> 303-329.; 4.2. Összetett kísérletek a relátumok kifejezésre juttatása kreatív-produktív megközelítésére <W. S., N. L.; R. S.> 330-348.]

PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ:

1993. *Szövegtan és verselemzés. A vers kreatív megközelítésének elméletéhez és gyakorlatához.* Szerk.: BÉKÉSI IMRE. Budapest.
[Tartalom: Előszó 5-6.; I. Szövegtan: A szövegtani kutatás alapkérdései (P. S. J.) 7-38.; II. Kreatív versmegközelítések: 1. A versek kreatív-produktív megközelítése <Alapszöveg: Baka István „Ősz van az űrben” című verse> (B. Zs. – P. S. J.) 41-72.; 2. A versek analitikus-kreatív megközelítése <Alapszöveg: Baka István „Ősz van az űrben” című verse> (P. S. J. – V. L.) 73-118.; III. Kreatív-produktív gyakorlatok: Antológia 121-124.; 1. A szöveg fizikai megjelenési formájával kapcsolatban <Baranyi Ferenc „Morituri”, Szabó Lőrinc „Csigabiga”> (B. J.) 125-150.; 2. A formai felépítéssel kapcsolatban <Rakovszky Zsuzsa „Van Gogh”, Kálnoky László „Csak mint a fák ...”> (V. L.) 151-176.; 3. A szemantikai felépítéssel kapcsolatban <Jean de La Fontaine „A farkas és a gólya, Áprily Lajos „Tél integet”> (B. Zs.) 177-202.; 4. A versekben (feltételezetten) kifejezésre jutó 'valóságdarab'-bal kapcsolatban <Baka István „Ősz van az űrben”, Kálnoky László „Egyszerű fejfa”> (P. S. J.) 203-228.; 5. Egy 'prelogikus vagy posztlogikus' felépítésű verssel kapcsolatban <Octavio Paz „Movimiento”> (B. J. – B. Zs. – P. S. J. – V. L.) 229-266.; 6. Interpretációtípusok (P. S. J.) 267-280. IV. Tallózás az idegen nyelvű (szak)irodalomban (P. S. J.): 1. Angol nyelvű (szak)irodalom 283-308.; 2. Francia nyelvű (szak)irodalom 309-354.; 3. Német nyelvű (szak)irodalom 355-386., Olasz nyelvű (szak)irodalom 387-416. V. Bibliográfiai tájékoztató (V. L.) 417-442. Függelék 443-452. Index 453-460.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1993. *A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez. Alapfeladat-típusok.* Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Budapest.

[Tartalom: Bevezetés. A szövegek analitikus-kreatív és kreatív-produktív megközelítéséről 2-5.; I. Kreatív-produktív szöveg megközelítés. Két példa. <Alapszöveg: Kosztolányi Dezső: „Akarsz-e játszani” című verse, Örkény István: „Halhatatlanság” című egyperces novellája> 6-13. II. Kreatív vers megközelítések. 1. A versek kreatív-produktív megközelítése 14-15.; 2. Gyakorlatleírások <Alapszöveg: Bakó István: „Ősz van az űrben” című verse> 15-39.; 3. Példa egy gyakorlat elvégzéséhez és eredményei elemzéséhez 39-41. III. A (rövid)próza-szövegek kreatív-produktív megközelítése 43-44. 1. Gyakorlatleírások <Alapszöveg: Örkény István: „Gondolatok a pincében” című egyperces novellája> 44-66. Bibliográfia.]

PETŐFI S. JÁNOS – Bácsi János – BÉKÉSI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ:
1994. Szöveg- és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez
Szerk.: PETŐFI S. JÁNOS. Budapest.

[Tartalom: Előszó 5-8.; I. Szöveg- és prózaelemzés. 1. Irodalmi szöveg – nem irodalmi szöveg. Néhány megjegyzés (P. S. J.) 11-22.; 2. A mondatnyelvészet és a szövegnyelvészet között: a tömbösödés (B. I.) 23-40.; 3. Lehetséges világok – szövegvilágok (P. S. J.) 41-62.; II. Kreatív (rövid)próza megközelítések 63-65.; 1. A (rövid)próza-szövegek kreatív-produktív megközelítése (B. Zs. – P. S. J.) 65-94.; 2. Történetből történetet. Néhány kreatív szövegtranszformáció. (B. Zs.) 95-117.; 3. A (rövid)próza analitikus-kreatív megközelítése. <Alapszöveg: Örkény István: „Gondolatok a pincében” egyperces novellája> (P. S. J. – V. L.); 4. A tömbösödés analitikus vizsgálata szövegekben (B. I.) 158-190. III. Kreatív-produktív gyakorlatok 191-192.; Antológia 193-206.; 1. A rövidpróza „jelölő-jelölt” szerkezetének fizikai hordozójával (a vehikullummal) kapcsolatos gyakorlatok 207-208.; 1.1. Egy vehikullumok tipologizálásával kapcsolatos gyakorlat (P. S. J.) 209-236.; 1.2. Szövegek tipografizálásával kapcsolatos gyakorlatok. <Alapszöveg: Somlyó György: „Mese a címről. Jacqueli-nak és Eugene-nek”. Kecskés András – Szilágyi Péter – Szuromi Lajos: „Kis magyar verstan” (részlet). Rácz Endre – Takács Etel: „Kis magyar nyelvtan” (részlet)> (B. J.) 236-256. 2. A rövidpróza vehikullumához rendelhető formai felépítéssel (a formációval) kapcsolatos gyakorlatok (257-258); A szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezése. <Alapszöveg: Somlyó György: „Mese az egyről és a kettőről” című verse. Örkény István: „A vidám parkban” című egyperces novellája> (V. L.) 259-292. 3. A rövidpróza vehikullumához rendelhető szemantikai felépítéssel (a sensussal) kapcsolatos gyakorlatok. 293-294. 1. Egy rövidpróza időszerkezetével kapcsolatos gyakorlatok. <Alapszöveg: Örkény István: „Élmény és művészet” című egyperces novellája> (V. L.) 295-310. 2. Egy cloze-típusú kreatív-produktív gyakorlat a szemantikai felépítéssel kapcsolatban. <Alapszöveg: Kosztolányi Dezső: „Délután hat és hét között” című novellája> (B. Zs.) 311-323.; 3. Egy szövegmondat-sorrend tényállástartó átrendezhetőségével kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlat. <Alapszöveg: Örkény István: „Gondolatok a pincében” című egyperces novellája> (P. S. J.) 323-330.; 4. A rövidpróza vehikullumában (feltételezetten) kifejezésre jutó „valóságdarab”-bal (a relátummal) kapcsolatos gyakorlatok 331-332.; 1. Egy szövegmondat-sorrend tényállás-módosító átrendezéssel kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlat. <Alapszöveg: Pilinszky János: „Egy lírikus naplójából” (részlet)> (B. Zs. – P. S. J.) 333-340.; 2. Egy nem teljes szövegvilág kiegészítésével kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlat. <Alapszöveg: „A majom és a krokodil” (mese) (B. Zs.) 341-350. 3. Két – világalkotó elemek alkalmazásával kapcsolatos – kreatív-produktív gyakorlat. <Alapszöveg: Jávor Ottó: „Az antikvárius”. Örkény István: „Az autóvezető” című egyperces novellája> (P. S. J.) 351-364.; 5. Tömbösödés 365-366. Kreatív gyakorlatok egy konstrukciótípus keretében. Néhány megjegyzés (B. I.) 367-374. IV. Tallózás az idegen nyelvű szak-

irodalomban (P. S. J.). 1. Olasz nyelvű (szak)irodalom (380-392); 2. Angol nyelvű szakirodalom 393-406.; 3. Összefoglaló megjegyzések 407-409. V. Bibliográfiai tájékoztató (V. L.) 409-424. Index (B. Zs.) 425-429.]

BENKES ZSUZSA – NAGY L. JÁNOS – PETŐFI S. JÁNOS:

1996. *SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 1. Antológia.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. [Tartalom: Az olvasóhoz. Bevezető olvasmány: Szöveggyűjtemény – antológia; Antológia – kaleidoszkóp; Szövegtanról, szövegről általában; Szövegtan; Szövegfogalom; Alapvető szövegalkotó tényezők 7-40. I. A szöveg fizikai hordozója és annak mentális képe: Feltűnő zenei hatású szövegek; Szövegkéziratok – kézzel írt szövegek; Megszokott tipográfiai formában szedett szövegek; Szokatlan tipográfiai formában szedett szövegek; A szöveg törzsének szedésétől eltérő szedésű elemeket tartalmazó szövegek; Bizonyos tipográfiai elemeket feltűnően gyakran használó szövegek; Valamiféle 'tipográfiai játék'-ot tartalmazó szövegek; Kalligrammák; Más tipográfiai tulajdonságot mutató szövegek 41-70. II. A szöveg fizikai hordozójához rendelhető formai felépítés: Megszokott központosású szövegek; Központosás nélküli szövegek; Játék a hangzókkal és a betűkkel; Játék szóelemekkel, szóalakokkal; Játék szintaktikai változatokkal; Makrokompozicionális érdekességek; Egysorosok; Háromsorosok (és haikuk); Négyorosok; 14 sorosok (és szonettek); Adott szótag-számú sortípusokat tartalmazó versek; Adott versmértékű versek; Más formai felépítést mutató kompozíciók 71-104. III. A szöveg fizikai hordozójához rendelhető nyelvi jelentéstani felépítés: Különböző nyelvű kompozíciók; Szóösszetételek, szókapcsolatok; Első személy és második személy a szövegmondatokban; Folyondár típusú kompozíciók; Hasonlat és metafora mint kompozícióelv; Töredékes és szándékosan hiányos kompozíciók; Más nyelvi jelentéstani felépítést mutató kompozíciók 105-128. IV. Egy valóságos vagy képzelt világdarab mentális képe és maga ez a világdarab: Anya; Szerелеm; Elmúlás; Hit; Anyanyelv; Ars poetica; Írás; Írók, költők; Festők, zeneművészek; Különlegesebb világdarab-megközelítések 129-162. V. Más szöveget idéző szövegek: Ad notam ... című szövegek; Szövegre utaló címmel, költőre utaló mottóval idéző szövegek; Közvetlen vagy közvetett módon népdalt idéző szövegek; Szövegeket más módon idéző szövegek; „Így írtok ti” típusú szövegek 163-176. Még egyszer az olvasóhoz 117-182. Az Antológia szerzőinek mutatója 183-189. Szerzők – művek 190-196.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1996. *SZÖVEGTANI KALEIDOSZKÓP 2. A szövegmegformáltság elemző megközelítése.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. [Tartalom: Az olvasóhoz. Szövegtani ismeretek és alkalmazásuk a szövegmegformáltság elemzésében: Szövegtan – szövegfogalom – alapvető szövegtulajdonságok; A szövegmegformáltság alapelemei: Alapvető szövegalkotó tényezők, A kompozicionális megformáltság szintjei és egységei, A texturális megformáltság megjelenési formái; Szövegtani ismertetek; Kaleidoszkóp a szövegek megformáltságának elemzéséhez 7-38. I. A szöveg fizikai hordozója és annak mentális képe: 1. A vizuális fizikai megjelenési forma szerepe szövegek nyelvi megformáltságában: A hagyományos vizuális megjelenési forma szerepe; A sorok lineáris egymásutánját megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési forma szerepe; A sorok lineáris egymásutánját nem megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési forma szerepe; 2. Kaleidoszkópgyakorlatok a vizuális forma elemzéséhez: Gyakorlatok hagyományos vizuális megjelenési formájú szövegekkel, Gyakorlatok a sorok lineáris egymásutánját megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési formájú szövegekkel, Gyakorlatok a sorok lineáris egymásután nem megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési

formájú szövegekkel; 3. Kaleidoszkópfeladatok a vizuális megjelenési forma szerepének elemzéséhez: Feladatok hagyományos vizuális megjelenési formájú szövegekkel, Feladatok a sorok lineáris egymásutánját megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési formájú szövegekkel, Feladatok a sorok lineáris egymásutánját nem megtartó, nem hagyományos vizuális megjelenési formájú szövegekkel, Más természetű feladatok a vizuális megjelenési forma elemzéséhez 39-92. II. A szöveg fizikai hordozójához rendelhető formai felépítés: 1. A nyelvi formai felépítés szerepe a szövegek megformáltságában: A lexikai szintaktikai tagoltság szerepe, A mondatrészek sorrendjének szerepe; 2. Kaleidoszkópgyakorlatok a nyelvi formai felépítés elemzéséhez: Gyakorlatok a lexikai szintaktikai megformáltság elemzéséhez, Gyakorlatok a mondatrészek sorrendje szerepének elemzéséhez; 3. Kaleidoszkópfeladatok a nyelvi formai felépítés elemzéséhez, Feladatok a lexikai szintaktikai tagoltság elemzéséhez, Feladatok a mondatrészek sorrendje szerepének elemzéséhez, Más természetű feladatok a mondatrészek sorrendje elemzéséhez 93-126. III. A szöveg fizikai hordozójához rendelhető nyelvi jelentéstani felépítés: 1. A nyelvi jelentéstani felépítés szerepe szövegek nyelvi megformáltságában: A szavak és szócsoporthoz tartozó szerepe általában, A hasonlatok és költői képek szerepe, A 'költői én' kommunikatív funkciójának szerepe, A narrátor személyének, illetőleg az elbeszélte esemény idejének szerepe; 2. Kaleidoszkópgyakorlatok a nyelvi jelentés elemzéséhez: Gyakorlatok a szavak és szókapcsolatok elemzéséhez, Gyakorlatok a hasonlatok és költői képek elemzéséhez, Gyakorlatok a 'költői én' kommunikatív funkciójának elemzéséhez, Gyakorlatok a narrátor személyének, illetőleg az elbeszélte esemény idejének elemzéséhez; 3. Kaleidoszkópfeladatok a nyelvi jelentés elemzéséhez: Feladatok szavak és szókapcsolatok elemzéséhez, Feladatok a hasonlatok és költői képek elemzéséhez, Feladatok a 'költői én' kommunikatív funkciójának elemzéséhez, Feladatok a nyelvi jelentés elemzéséhez a narrátor személyének, illetőleg az elbeszélte esemény idejének elemzéséhez, Más természetű feladatok a nyelvi jelentés elemzéséhez 127-166. IV. Egy valóságos vagy képzelte világdarab mentális képe és maga ez a világdarab: 1. A kifejezésre jutó világdarab szerepe szövegek megformáltságában: Verssorokban, illetőleg szövegmondatokban kifejezésre jutó világdarabok 'bemutatása' sorrendjének szerepe; Versszakokban, illetőleg bekezdésekben kifejezésre jutó világdarabok 'bemutatása' sorrendjének szerepe; A címek és a szövegbefejezések szerepe; Világdarabok hiányos, illetőleg jelzésszerű bemutatásának szerepe; 2. Kaleidoszkópgyakorlatok a kifejezésre jutó világdarab elemzéséhez: Gyakorlatok a verssorokban, illetőleg szövegmondatokban kifejezésre jutó világdarabok bemutatása sorrendjének elemzéséhez, Gyakorlatok versszakokban, illetőleg bekezdésekben kifejezésre jutó világdarabok 'bemutatása' sorrendjének elemzéséhez, Gyakorlatok a címek és szövegbefejezések elemzéséhez, Gyakorlatok világdarabok hiányos, illetőleg csupán jelzésszerű bemutatásának elemzéséhez; 3. Kaleidoszkópfeladatok a kifejezésre jutó világdarab elemzéséhez: Feladatok verssorokban, illetőleg szövegmondatokban kifejezésre jutó világdarabok 'bemutatása' sorrendjének elemzéséhez, Feladatok versszakokban, illetőleg bekezdésekben kifejezésre jutó világdarabok 'bemutatása' sorrendjének elemzéséhez, Feladatok a címek és szövegbefejezések elemzéséhez, Más természetű feladatok a kifejezésre jutó világdarab elemzéséhez 167-206. V. Más szöveget idéző szövegek (Intertextualitás): 1. A nyelvi jelentéstani intertextualitás szerepe szövegek megformáltságában; 2. Kaleidoszkópfeladatok az intertextualitás elemzéséhez, Más természetű feladatok 'intertextuális családok' létrehozására és elemzésére 207-216. Még egyszer az olvasóhoz 217-218.; A szövegek mutatója 219-223. Szerzők – művek 224- 228.]

PETŐFI SÁNDOR JÁNOS (Szerk.: BENKES ZSUZSA):

1996. MULTIMÉDIA. *Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek megközelítése*. Országos Köznevelési Szolgálat Iroda, Budapest.
[Tartalom: Előszó 5-6.; 1. A multimediális szövegek elemzése 7-16.; 2. Berzsenyi Dániel – Kodály Zoltán: A magyarokhoz II. (1807): 1. Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz II. (1807); 2. Kodály Zoltán: A magyarokhoz. Berzsenyi 1807. (1936); 3. A megzenésített szöveg verstani és zenei metrikai-ritmikai szerkezetének összehasonlítása; 4. Az elemzés lehetséges 'kreatív megközelítései' 17-26. 3. Arany János – Zichy Mihály: Ágnes asszony: 1. Arany János: Ágnes asszony; 2. Zichy Mihály: Ágnes asszony; 3. A ballada szövege és az illusztrációk kapcsolatához; 4. Befejező megjegyzések 27-54. 4. Kitekintés 55-56.; Függelék: A magyar nyelvű (verbális) szövegek szemiotikai szövegtanának diszciplináris környezete 59-64.; Bibliográfia 65-68.]

3.2.2. Tanulmányok

PETŐFI S. JÁNOS:

1984. Szövegkompozíció makro- és mikroszinten. Metodológiai megjegyzések a kompozíció kohezív szerkezetének elemzéséhez. *Híd* XLVIII. 6. 856-874.
[A tanulmány a címben jelzett tematika tárgyalásával kapcsolatban Örkény István „Halhatatlanság” című egypercese 'lineáris átrendezhetőség'-ének lehetőségeit elemzi.]

PETŐFI S. JÁNOS:

1985. Szövegszerkezet és jelentés. Kosztolányi „Akarsz-e játszani?” című versének elemzése. *Híd* XLIX. 10. 1313-1329.
[A központi téma ebben a tanulmányban is a lineáris elrendezés funkciójának és a 'lineáris átrendezhetőség' lehetőségeinek a vizsgálata.]

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1991. A versorganizáció anticipatorikus megközelítése. *Szemiotikai szövegtan* 3. 78-104.
[Ez a tanulmány a következő versek kreatív-produktív megközelítésével foglalkozó gyakorlatokról számol be: Szabó Lőrinc, „A becsi iskolakönyvtár” (Sz. L. *Össze gyűjtött versei*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1962 alapján „A becsi toronyban” címmel idézve); Nemes Nagy Ágnes, „A gondolj-rám-virág”; Czesław Miłosz „Ajándék”; Nagy László, „Lilióm-dal”; Markó Béla, „A panta rhei éjszakája” és Áprily Lajos, „Pilinkézz porka hó”.]

BENKES ZSUZSA:

1991. Lehetséges-e a szemiotikai szövegtan alkalmazása az iskolában? *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szegeden, 1991. augusztus 12-16. – elhangzott előadások, szerk. BÉKÉSI IMRE, JANKOVICS JÓZSEF, KÖSA LÁSZLÓ és NYERGES JUDIT. Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft. 1203-1218.
[Ez a tanulmány a következő versek kreatív-produktív megközelítésével foglalkozó gyakorlatokról számol be: Petőfi Sándor: „Szerelmes vagyok én (Vagy tán...)”; Petőfi Sándor: „Szerelmes vagyok én (Megmondjam-e...)”.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1992. Versek kreatív-produktív megközelítése. Etűdők Radnóti Miklós „Éjszaka” és „Keserédes” című verseihez. *Magyar Nyelvőr*, 1993. 1.
[Ez a tanulmány a címben szerepeltetett versekkel kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatokat és elemzésüket mutatja be.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1993. Az (újra)alkotó képzelet nyomában. (Didaktikai-bibliográfiai tájékoztató.)
[E tájékoztató célja az, hogy a versnek, mint 'jelölő-jelölt'-kapcsolatnak különféle összetevőivel kapcsolatban elvégezhető kreatív-produktív gyakorlatokról átfogó képet nyújtson, és a szóban forgó összetevőkre vonatkozóan elvégzett kreatív-produktív gyakorlatok elemző leírásairól bibliográfiai információkat szolgáltatasson. Alapszöveg: <Kálnoky László: „Csak mint a fák...”, Károlyi Amy: „Furcsa”, Fábíán István: „én innét ki nem találok...”, Kosztolányi Dezső: „Nefejejs”>.]

0. Bevezetés. *Magyartanítás*, 1993/2. március, 3-6.
1. Versek fizikai megjelenési formájával kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatok. *Magyartanítás*, 1993/3. május, 2-6.
2. Versek formai felépítésével kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatok. *Magyartanítás*, 1993/4. szeptember, 9-12.
3. Versek szemantikai felépítésével kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatok. *Magyartanítás*, 1993/5. november, 3-6.
4. A világfragmentummal kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatok. *Magyartanítás*, 1994/1. 29-36.

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1993. Kreatív-produktív megközelítés és intertextualitás. In: *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 107-132.
[Ez a tanulmány az intertextuális kapcsolatok elsajátíttatására szolgáló kreatív-produktív gyakorlatokat mutat be Balassi Bálint: „[Negyedik]”, Weöres Sándor: „Barokk embléma két verzióban” és Petőcz András: „Zárójelvers Op.49.” című verse kapcsán; a példacsoporthoz közös témája a 'Balassi-versszak'.]

BENKES ZSUZSA:

1993. Cloze-típusú kreatív-produktív gyakorlatok az anyanyelv és irodalomtanításban. *Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia 1993. április 2-3.* (szerk.: KLAUDY KINGA), kiadja a Miskolci Egyetem, Miskolc.
[Ez a tanulmány egy régi magyar irodalmi szöveghez – Vitkovics Mihály: „A fülemile és az anyja” – készített cloze-típusú kreatív-produktív gyakorlatokról számol be.]

BENKES ZSUZSA:

1993. Versek megközelítése szövegtani keretben. In: FEKETE PÉTER és V. RAISZ RÓZSA (szerk.), *A szöveg szerkesztése, megértése, kidolgozása és megszólaltatása. Országos anyanyelv-oktatási napok, Eger, 1992. július 6-9.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 31-40.
[Ez a tanulmány Kányádi Sándor: „Ha én zápor volnék...” című versét alapszövegül választva tanórai keretben vezetett kreatív-produktív gyakorlatot mutat be.]

ALMÁSI ÉVA:

1993. Versek, képversek értelmezése kreatív-produktív gyakorlatokkal. In: *Harmadik Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia, 1993. április 2-3.* (szerk.: KLAUDY KINGA), kiadja a Miskolci Egyetem, Miskolc.
[Ebben a tanulmányban a szerző Nagy László: „Árvácska sírverse” és Pusztai Sándor: „Tanács” című versével tanórai keretben végzet kreatív-produktív gyakorlatait mutatja be.]

ALMÁSI ÉVA:

1994. Adalékok képversek kreatív-produktív megközelítéséhez. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 131-142.
[Ebben a tanulmányban a szerző Nagy László: „Árvácska sírverse” és Pusztai Sándor: „Tanács” című versével tanórai keretben végzet kreatív-produktív gyakorlatait és elemzésüket mutatja be.]

BENKES ZSUZSA:

1994. Példa egy illusztrált szöveg kreatív-produktív megközelítésére. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 143-156.
[Ez a tanulmány Collodi: „Pinokkió” című műve egy részletének alapján olyan kreatív gyakorlatokat mutat be, amelyek például szolgálhatnak arra: hogyan terjeszthető ki a szövegelemzést (szövegalkotást) előkészítő kreatív megközelítés a multimediális összetevőket is tartalmazó kommunikátumok megközelítésére.]

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1994. Versek kreatív-produktív megközelítése II. [Etüdok József Attila „Látod?” és „Ősz” című verseihez] *Nyr. 118.* 202-214.
[Ez a tanulmány a címben szerepeltetett versekkel kapcsolatos kreatív-produktív gyakorlatokat és elemzésüket mutatja be.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1995. Szövegtani kaleidoszkóp [1. Antológia, 2. Bevezetés a szövegmegformáltság elemzésébe].
[Ez a tanulmány sorozat – a későbbiekben megjelenő módszertani útmutatót helyettesítő – a Nemzeti Tankönyvkiadó által megjelentetett azonos című tanulói segédlet iskolai alkalmazásához nyújt segítséget.]

0. Bevezetés. *Magyartanítás*, 1995/5. november, 8-10.
1. Tájékoztató 1. Szövegtani alapismeretek. *Magyartanítás*, 1996/1. 25-33.
2. Tájékoztató 2. A szöveg fizikai hordozója. *Magyartanítás*, 1996/2. 19-27.
3. Tájékoztató 3. A szöveg fizikai hordozójához rendelhető formai felépítés. *Magyartanítás*, 1996/4. 26-33.

BENKES ZSUZSA:

1995. A szemiotikai textológiára mint elméleti keretre épülő kreatív-produktív szöveg-megközelítés. In: FEKETE PÉTER és V. RAISZ RÓZSA (szerk.): *A szöveg szerkesztése, megértése, kidolgozása és megszólaltatása. Országos anyanyelv-oktatási napok, Eger, 1994. július 4-7.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 93-101.

[Ez a tanulmány a kreatív szövegmegközelítés módjait és lehetséges gyakorlat-típusait mutatja be, alapszövegül választva Ady Endre: „Párisban járt az ősz” és „Kocsiút az éjszakába” című verseit.]

PALOTÁSNE NAGY ÉVA:

1995. A kreatív-produktív gyakorlatok gyakorlóiskolai alkalmazásának tapasztalatairól. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 209-211.

[Ennek a tanulmánynak a szerzője a következő irodalmi szövegekkel végzett kreatív gyakorlatok tapasztalait foglalja össze. Nemes Nagy Ágnes: „Gondolj-rám-virág”, Örkény István: „Végzet”, valamint Czákó – Banga: „Hetvenhét magyar népmese” (rövidprózák).]

RAISZ RÓZSA:

1995. Kérdések a kreatív-produktív módszerrel kapcsolatban. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 209.

[A szerző ebben az írásban feltett kérdéseire a választ lásd BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS: Válaszok, megjegyzések a kreatív-produktív gyakorlatokkal kapcsolatos kérdésekre, megállapításokra. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 227-223.]

TÓTH SZERGEJ – VASS LÁSZLÓ:

1995. Idegen nyelvű szövegek kreatív-produktív megközelítése. 1. Gyakorlatok orosz nyelvű szövegekkel magyar nyelvi és szociokulturális háttérrel. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ. Szeged, JGYTF Kiadó, 127-144.

[Az ebben a tanulmányban bemutatottak első kísérletnek tekinthetők a kreatív szövegmegközelítés idegen nyelvek tanításában való felhasználására.]

BENKES ZSUZSA:

1996. A kreatív-produktív szövegmegközelítésről. *Iskolakultúra*, VI. 2. 8-14.

[Ez a tanulmány az 1994 augusztusában a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Tanári Tagozata továbbképzési találkozóján, Győrben megtartott előadást tartalmazza. A kreatív-produktív szövegmegközelítéshez alapszövegül választva Ady Endre: „Párisban járt az ősz” és „Kocsiút az éjszakába” című verseit.]

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1996. Értelmező interpretáció előkészítése kaleidoszkópgyakorlatokkal. (Nemes Nagy Ágnes: *Madár*).

[Ez a tanulmánysorozat a címben jelzett mű kapcsán – sorra véve az alapvető szövegalkotó tényezőket – mutat be kaleidoszkópgyakorlatokat.]

- I. *Módszertani Lapok... Magyar*, 2. 2. 27-36.
- II. *Módszertani Lapok... Magyar*, 2. 3. 15-23.
- III. *Módszertani Lapok... Magyar*, 2. 4. 17-26.

4. A kreatív szövegmegközelítés néhány (járulékos) metodológiai kérdése

A kreatív szövegmegközelítéssel kapcsolatban joggal vetődhet fel az a kérdés, hogy szövegek (irodalminak és nem irodalminak minősítettek) ilyen megközelítésének melyek a céljai, s alkalmazásuktól milyen eredmények várhatók.

Az általunk tapasztaltakra – általában éppúgy, mint egy-egy gyakorlattípusra vonatkozóan – a Bibliográfiában feltüntetett írásokban részletesen kitértünk. Am a kérdésre adandó válaszok között nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az utóbbi két évtizedben mind a *hazai*, mind a *külföldi szakirodalomban* megszorodtak a szövegek kreatív megközelítésére irányuló írások. Feltételezzük, hogy nemcsak annak a tudott ténynek a következtében, hogy a nyelv használói mindig is vonzódtak az úgynevezett ‘nyelvi játékok’-hoz, hanem azért is, mert egyre inkább érzékelhetjük, hogy e különböző információhordozókkal eltelt világunkban egyre nehezebb megtartani az olvasás iránti igényt, azokban is, akikben még megvan, s felkelteni azokban, akikben még vagy már nincs meg. E Tájékoztató keretei nem teszik lehetővé ezeknek a törekvéseknek akár csak összefoglaló elemzését sem. Az érdeklődők azonban mind HERNÁDI SÁNDOR, NAGY L. JÁNOS, mind HANS GATTI és KASPAR H. SPINNER (német), KENETH KOCH (amerikai), ALAIN DUCHNESE és THIERRY LEGUAI (francia), CARLA MARELLO (olasz) szerzők és mások példákkal is illusztrált munkásságáról – magyar nyelven is – tájékozódhatnak részint a Bibliográfiában szerepeltetett könyveink vonatkozó fejezeteiből, részint a *Szemiotikai szövegtan* című folyóiratban megjelentetett recenziókból.

4.1. Jóllehet eddig főként verbális elemekből felépülő szövegekkel foglalkoztunk, s többségükben irodalmi szövegekkel kapcsolatos gyakorlatokat mutattunk be, valamint azok eredményeit tárgyaltuk, a bemutatott gyakorlattípusok lényegüket tekintve – különösebb változtatás nélkül – áttehetők más, tetszőleges felépítésű és típusú szövegekre is. A *szemiotikai textológia* ugyanis olyan szövegelmélet, szövegpszichológia, amely alkalmas arra, hogy *tetszőleges szövegek elemzéséhez* és létrehozásához elméleti keretül szolgáljon, szövegen itt az úgynevezett multimediális (a nyelvi összetevő mellett más – zenei, képi illusztratív stb. – összetevőket is tartalmazó) szövegeket értve.

4.2. A *kreatív szövegmegközelítési (és szövegalkotási) gyakorlatok* alkalmazása – a hagyományos formákhoz képest – más lehetőségeket kínál a szövegbefogadáshoz szükséges konvencionális (más szóval: rendszerszerű) tudásrendszer felderítésére, valamint annak vizsgálatára is, hogy e tudásrendszer mi módon bővíthető a szövegelemzés (és a szövegalkotás) eredményesebbé tétele érdekében, történjék az oktatási keretben vagy azon kívül.

4.3. Ami az ebben a Tájékoztatóban bemutatott különféle gyakorlattípusok *kifejezetten pedagógiai alkalmazását* illeti, azzal kapcsolatban – a teljesség igénye nélkül – a következőket emeljük ki.

- Minthogy a szemiotikai textológia nem, vagy nem csak az irodalmi szövegek szövegtana, a keretében megfogalmazott gyakorlatok bármilyen szövegre vonatkozóan elvégezhetők: bármely tantárgy tankönyvi szövegeire éppúgy, mint bármely tetszőleges szövegre is. A gyakorlatok egyaránt alkalmazhatók az *anyanyelvi* és az *irodalomórán* is, ugyanis egyidejűleg szolgálhatják mind az anyanyelv-, mind az irodalomtanítás céljait. Az *irodalomtanítás* esetében – hogy

csak egyetlen példát említsünk – a szövegek fizikai megjelenési formájával kapcsolatos kreatív gyakorlatok alkalmasak arra, hogy a tanulók (a) felfedezzék adott versek 'írott/nyomtatott képe'-nek és jelentésének szoros kapcsolatát; (b) megfigyeljenek és aktív módon elsajátítsanak poétikai ismereteket (pl. vers, verssor, versszak, rím, rímképlet), és megértsék ezek jelentéshordozó szerepét; (c) képesek legyenek megkülönböztetni és értelmezni a 'hagyományos' és 'nem hagyományos' elrendezésű szövegek sajátosságait, valamint felfigyeljenek ez utóbbiaknak a történetére, fajtáira, a mai tömegkommunikációban betöltött szerepére. A *magyar nyelvi* órákon pedig – amellet, hogy ezekkel a gyakorlatokkal közvetlen kapcsolat teremthető a tantárgy két része között – elsajátíthatunk a tanulókkal számos nyelvi ismeretet, és sikerrel fejleszthetjük az olvasási, helyesírási, írásbeli és szóbeli kifejezőképességüket. A bemutatott gyakorlatokkal analóg gyakorlatok az *idegen nyelvek tanítása* keretében is felhasználhatók, s meggyőződésünk, hogy ez nemcsak hasznos, hanem kívánatos is lenne.

- Mind a kreatív-produktív, mind a kaleidoszkópgyakorlatok csupán csak megelőzik bizonyos nyelvi (stilisztikai, poétikai stb.) kérdések rendszeres tárgyalását, illetve egy bizonyos szöveg elemzését, de nem helyettesítik azt. Egyrészt érdekeltebbé tehetik a tanulókat a szóban forgó témák iránt, másrészt a tanár számára világíthatják meg azt az – adott osztály által a témával kapcsolatban birtokolt – ismeretanyagot, amelynek háttere előtt az oktatás eredményesebbé tehető.
- Jellegéből következően a kreatív-produktív szövegmegközelítés két típusának alkalmazása az oktatásban sem iskolafokhoz, sem tantervhez nem kötődik.
- Valamennyi általunk elvégzett és bemutatott gyakorlat elsősorban *mintának* tekintendő, s nem egy bármilyen kontextusban, bármikor, változtatás nélkül felhasználható receptek halmazának. Mindig a tanárnak kell eldöntenie, hogy melyik osztályban, melyik téma tárgyalásához, milyen gyakorlatok alkalmazását tartja a legcélravezetőbbnek. A tanároknak azonban nemcsak az alkalmas gyakorlatok megválasztásában kell maguknak is kreatívnak lenniük, hanem abban is, hogy az elvégzett gyakorlatokat mind maguk, mind tanulóik számára optimálisan hasznosítani tudják.
- *Kreatív-produktív gyakorlatok* – az iskolai oktatásban és azon kívül is – akkor alkalmazhatóak, ha az elemzésre kiválasztott szöveget a tanulók/a gyakorlatot végzők (legalábbis számottevő többségben) nem ismerik. Tapasztalataink azt mutatják, hogy e gyakorlattípus változatai közül az önálló átalakítási tevékenységet (más szóval: 'változtatás végrehajtását') igénylő gyakorlatok nagyobb, a többféle

lehetőség közül a megfelelő ‘kiválasztását’ igénylő gyakorlatok ki-
sebb erőfeszítést kívánnak meg a gyakorlat végzőitől. A kreatív-
produktív gyakorlatok esetében a tanulók soha nem az eredeti szö-
veggel, hanem annak a gyakorlat céljára átalakított változatával ta-
lálkoznak, ezért (a) egy-egy ilyen gyakorlat elvégzésekor a gyakor-
latban résztvevőktől nem azt várjuk el (nem szabad elvárnunk), hogy
az eredeti szöveget ‘találják ki’, ‘állítsák helyre’, hanem azt, hogy az
adott témával kapcsolatos háttérismereteik birtokában az adott válto-
zatokból számukra elfogadható szövegeket hozzanak létre; (b) a lét-
rehozott különböző változatok megbeszélését követően minden eset-
ben meg kell ismertetnünk őket az eredeti szöveggel is, amelynek
megismerése természetesen további megbeszélések alapjául szolgál.

- A *kaleidoszkópgyakorlatok* – az iskolai oktatásban és azon kívül is –
a gyakorlatvégzők előtt ismert, következésképpen bármely, a tan-
könyvekben szereplő szöveggel végeztethetők.
- A kreatív szövegmegközelítés iskolai alkalmazását lényegesen meg-
könnyíti, hogy az 1996. évben (lásd Bibliográfia: *Szövegtani kalei-
doszkóp 1-2.*) a Nemzeti Tankönyvkiadó a Művelődési és Közokta-
tási Minisztérium engedélyével, tankönyvjegyzéken is szerepeltetett
olyan tanulói segédletsorozat megjelentetését kezdte meg, amely –
igazodva a Nemzeti Alaptanterv általános, valamint a magyar nyelv
és irodalom műveltségi terület követelményeihez – a 14-18 éves ko-
rú tanulók számára bármely iskolatípusban, bármely tanterv mellett
négy éven át segítheti mind a szövegtani ismeretek elmélyítését, egy
egységes szövegszemlélet kialakítását, mind a tanulók aktivitását is
igénylő kreatív szövegmegközelítési képesség fejlesztését.

5. Kitekintés

A szemiotikai textológia elméleti keretében a kreatív-produktív szövegmegközelí-
tésre irányuló kísérleteinket még nem tekintjük lezártnak.

5.1. Eddigi és további tapasztalatokat alapján feladatunknak tekintjük annak vizs-
gálatát, hogy

- hogyan terjeszthetők ki a kreatív-produktív gyakorlatok *élőnyelvi*
(recitált, hangosított) *szövegek megközelítésére*;
- a kreatív-produktív megközelítések mi módon alkalmazhatóak *multi-
mediális* (nem csak verbális összetevőkkel rendelkező) *szövegek*
elemzésének előkészítésére;
- a jelenleg versekkel és rövidprózával végzett kreatív-produktív gya-
korlatok milyen mértékben és módon alkalmazhatók *nagyobb terje-
delmű szövegek megközelítéséhez*, túl azon, hogy ‘mintavételként’
– mint arra a Bibliográfiákban feltüntetett könyvekben, tanulmá-
nyokban példákat már bemutattunk – e feladatukat jelenleg is betölt-
hetik.

5.2. Fenntartva azt az eddigi tapasztalatok alapján szerzett megállapításunkat, hogy a kreatív szövegmegközelítés mindkét (a kreatív-produktív és a kaleidoszkóp elven alapuló) gyakorlattípusa, ha közvetetten, de egyben szövegalkotási gyakorlat is, ugyan-csak további feladatokat jelent a *szintetikus-kreatív szövegmegközelítés* (más szóval: a szövegalkotás) lehetséges típusainak feltárása és rendszerezése.

Itt csak megemlítjük, hogy a *szövegalkotást előkészítő kreatív megközelítést* olyan szövegmegközelítési módként értelmezzük, amelynek során a szövegalkotóknak vagy egy modellnek tekintendő adott szöveg *analógiájára*, vagy különféle jellegű *'indítóinformáció(k)'* alapján kell egy szöveget létrehozniuk.

Feltételezésünk szerint a szintetikus kreatív-produktív szövegmegközelítés gyakorlattípusainak kidolgozása (többek között) hozzájárulhatna az iskolai, úgynevezett 'fogalmazástanítás' korszerűsítéséhez, további tankönyvek létrehozásához s az azokból való eredményesebb tanuláshoz.

THE CREATIVE WAY OF DETECTING THE 'BACKGROUND KNOWLEDGE' USED IN TEXT ANALYSIS

ZSUZSA BENKES – JÁNOS S. PETŐFI

This paper describes the types of 'background knowledge' used in text analysis, on the one hand, and the ways for detecting this knowledge in a creative empirical way, on the other. Concerning the creative ways aspects of the so-called 'creative productive' and that of the so-called 'kaleidoscopic' way are treated, with many bibliographical references.